

افغان آپدیت

Ketabton.com

د افغانستان د تاریخ سپړل

د افغانستان د فرهنگي ميراث په وړاندې ننگونې

قاچاق بس دی: د تاریخ د لوټولو په وړاندې جگړه

د افغانستان لاري په تیر او راتلونکي کی

افغان آپجیټ

سلاواغه ۱۳۸۸ کال، ۲۲ گنه

په افغانستان کې کلتوري سکتور او په وړاندې یې ننگونې

د بریندیان کاسار لیکنه

د افغانستان تاریخ او لرغون پېژندنه د پالایلیک د ساحو څخه هم ۴۰ زره کاله اوږدې چیرې چې د ډبرو د سامان آلاتو د لومړۍ بشري مېشتیدنې د ژوند نمونې/ نښې نښانې د ژپړو او اوسپنې د دورو له لارې په افغانستان کې څرگندې کړي او چیرې چې تمدن/مدنیت له کندهاره تر بلخه په غوړیدو وه او بیا اسلامي دوری ته چیرې چې غزنی، غور او هرات هم د کلتور او مدنیت په مرکزونو بدل شول، وغزید. یو شمیر زیاتې سترې نظریې هم په افغانستان کې رامنځ ته او تشکیل شوې، او د سیمې په خلکو او تاریخ او په بلخ کې د زردشت د پیل او د یونانیزم د خپریدو، د بودیزم د انکشاف او د اسلام د خپریدو او اسلامي هنر، خلکو، غرونو، لرغون پېژندنې ساحو او ادبیاتو باندې نه ورکیدونکې نښې نښانې پر ځای پرېښودې چې دا ټول د خورا بدایه کلتوري میراث د څو اړخیزو طبقو شاهدې کوي.

دا تاریخي تنوع د دې هیواد په معاصر کلتور او ژبو کې هم منعکسه شوی چې په مساوي توګه د هیواد د شعر، ادبیاتو، هنر، موسیقي، نڅا او د هنر او معماري د عنعنوي بڼو له طریقه بیان شوی چې د پېړیو په جریان کې له یوه نسل څخه بل نسل ته د سوچه مهارتونو، علم او نظریو انتقال په ډاګه کوي. دغه ټول شیان د هیواد د ودانولو لپاره د شتمنې حیثیت لري او دغو ټولو شیانو د ملت د کلتوري او اقتصادي انکشاف په برخه کې ونډه درلوده. په معاصر افغانستان کې دغه نه لمس کیدونکې میراث لکه څنګه چې یونسکو ورته اشاره کوي، پوهه، مهارتونه او عنعنات د سولې او دوه اړخیزه تفاهم د خبرو اترو لپاره او د هیواد د پرمختګ لپاره یو ثابت بنسټ جوړوي.

په افغانستان کې د کلتوري سکتور لپاره د یونسکو ماموریت د افغانستان د خلکو او چارواکو څخه ملاتړ کوي څو د راتلونکو نسلونو لپاره د پېژندنې او تاریخ او همدارنګه د سولې او پایداره انکشاف د فرهنگ د رامنځ ته کولو لپاره د یوه پلاټ فورم په حیث د افغان بدایه کلتور ساتنه وکړي.

برسیره پردې، په افغانستان کې د کلتور سکتور د ګمارلو او عایدات موندلو لپاره لکه د سیمې د نورو هیوادونو په څیر د کلتوري تولیداتو د مشروع صادرولو او د کلتوري صنعتونو لکه عنعنوي کلتوري تولیداتو، مهارتونو او د ابتدایي فلمي صنعت لپاره ښه پوتانسیل لري. د افغانستان ګاونډي هیوادونو هم د هغه کلتوري توریزم کوم چې د ابریشم د لارې په اوږدو کې د چین او پخواني شوروی اتحاد په جمهوریتونو او همدارنګه د کلتوري او نوبتې تولیداتو او صادرولو څخه ترسره کیږي، ګټه پورته کړې.

په افغانستان کې د سولې او بیا رغونې د پروسې په هکله د کلتوري تمرکز ګټې هم روښانه دي. معلومه ده که چیرې په افغانستان کې د سولې فرهنگ ته وده ورکړل شي نو باید هغه د کلتوري تنوع په مفکورو او همدارنګه د ګډ ملي هويت چې د خپلې پیچلتیا په دننه کې تنوع پېژني، ځای ورکړل شي. د انکشاف په اړه کلتوري تګلاره هم د سولې د پیاوړتیا او د ګډ ملي هويت د رامنځ ته کولو له لارې د شخړو څخه د بهبود حالت ته خواب وايي او همدارنګه د متاثره شویو ډلو سره د هغوي د کلتوري هويتونو د بیا څرګندولو او ادعا کولو په برخه کې مرسته کوي څو د یوه نورمال حالت د رامنځ ته کیدو لپاره لار هواره کړي او همدارنګه پخواني مخالفې ډلې سره یو ځای کړي. نو پدې اړه په افغانستان کې د پایداری سولې د تامین لپاره د کلتور لپاره ستر او روښانه نقش ته اړتیا لیدل کیږي.

د سولې او تنوع دغه بحث باید د افغاني میراث ټولو اړخونو او صنعتونو، موزیمونو د بیا رغونې، د هنري اثارو د خونو، تیاترونو او په عمومي توګه د ډله یزه رسنیو او همدارنګه د عنعنوي معماري او طراحی لپاره چې وکولای شي ځایي پایداره صنعتونه رامنځ ته کړي د ملاتړ له طریقه روښانه او عیني پایلې برابرې کړي. حتی په افغانستان کې د بیا رغونې په دغه ستونزمن حالت او داسې یوه سکټور کې چې کمې سرچینې او تمویل کوونکې لري، خو بیا هم کلتوري صنعت د افغانستان لپاره د نړیوالو نندارتونونو د دایرولو د هیواد د شتمنیو د نندارې او پیژندلو له طریقه او همدارنګه د لاسي صنایعو د مشروع سوداګرۍ له لارې په میلیونو ډالره عایدات تر لاسه کوي.

برسیره پر دې، د داسې نړیوالو نندارتونونو د ملي ویاړ ګټې به ښکاره ډول مثبتې دي او کیدای شي د نړیوالې ټولنې په مرسته د دې سکټور ملاتړ د عینې هڅو له لارې لا هم پرمخ ولاړ شي.

سره له دې، په اوس حال کې هم په افغانستان کې د کلتوري انکشاف لپاره پوتانسیل کمزوری دی. د افغانستان کلتوري میراث په تیرو وختونو کې د نه تصور وړ زغم ګاللی دی، خو لا اوس هم د تخریب، غارت او د جګړې د کلونو په ترڅ کې د بې پروایي، کورنیو جګړو او په اوس حال کې د یاغیتوب په معرض کې واقع شوی دی. د یو شمیر ښو هڅو برسیره، ځینې یادګاري څلی د یونسکو او افغان چارواکو لخوا د نړۍ د اهمیت د څرنګوالي په حیث پیژندل شوي، خو دا یا له منځه تللی یا د سرچینو او ماهرانو او د رسمي پالنې او بیړنیو تدارکاتو او ساتندویه تدبیریو د نه شتون له امله د نړیدو د خطر په معرض کې واقع دی، ځینې ساحې د روانې شخړې له وجې د نه لاس رسي وړ دي، نورې سیمې بیا د هغوي د غرنی موقیعت له امله د تجرید سره مخامخ شوی او د پالنې د مداخلتي او د حقوقي ساتنې فرصتونو د کمښت سره مخامخ کوي. د عمومي وکالت ترڅنګ، یونسکو د جام، هرات، بامیانو او غزني د څلو په هکله د ساتنې او مستقیمو مداخلتونو په برخه کې فعاله ده، خو په ځانګړې توګه د هغو ولایتونو په هکله چې همدا اوس د شخړو له امله د نه لاس رسي وړ دي، زیات کار او هڅو ته اړتیا لیدله کیږي.

په داسې حال کې چې د اوسنی امنیتي وضعیت له امله په هیواد کې د لرغون پیژندنې د یو شمیر مهمو سیمو څخه لیدنه یو ستونزمن کار دی خو دا د یوې غیر رسمي سروې ارزونې څخه څرګندېږي چې یو شمیر سیمې د چور او کلتوري شتمنی د نا قانونه قاچاق په معرض کې واقع دي. د تاریخي او کلتوري شتمنیو د ساتنې په هکله د افغان چارواکو لخوا د ۲۰۰۴ کال د منع کولو سریره، ناقانونه توکي - هغه توکي چې په قانوني لحاظ یې اصل نه وی تشخیص شوی، په ښکاره توګه ذخیره، اخیستل او خرڅ شوی. د کلتوري شتمنی د ناقانونه صادراتو، وارداتو او مالکیت د انتقال د مخنیوي د لارو چارو په هکله د یونسکو د ۱۹۷۰ کال کنوانسیون د صادراتو/وارداتو د مقرر په وضع کولو کوم چې افغانستان په ۲۰۰۵ کې لاسلیک کړی، هم ټینګار کوي. د کمو سرچینو د موجودیت له امله وضعیت ښه ندی او چارواکی نشي کولای د افغانستان د اوردو پولو په مسیر کې قاچاق کنترول او یا د هیواد په کچه د لرغون پیژندنې د ساحو څخه لږ تر لږه نظارت ترسره کړي.

د دې ستونزې بل اړخ دا دی چې د زیات اهمیت یو شمیر ساحې لا هم نامعلومې پاتې دي خو کلیوالو او لوټمارانو ته چې د خپلو شخصي ګټو لپاره چې دغه سیمې تر هدف لاندې نیسي، معلومې دي. نیستی، کلیوالی انزوا، په مشروع صنعت کې د فرصتونو نه شتون او د کلتوري میراث د بالقوه ارزښت په هکله د پوهاوي کموالی او همدارنګه په راتلونکي کې د پایداره کلتوري انکشاف د بالقوه نقش او د لرغونو ساحو د ویراني لپاره لار هواره وي. د دې حلقي وروستی اړیکه د هغو کسانو واردات او صادرات دی کوم چې دغه توکي په ناقانونه توګه اروپا، شمالي امریکا، او شرقي اسيا ته قاچاق کوي او نړۍ د دې مهمې سیمې او هیواد د نه تجدید کیدونکي مهمې سرچینې د تاریخي درک څخه محروموي.

د افغان ښارونو معماري او د کلیو سبک هم د شخړو او نامتوازن پرمختګ له امله له ګواښ سره مخامخ دی. د افغان او نړیوالې ټولنې اکثریت د ورته نا سم تصور ښکار شوي دي چې ګویا نوی کار همیشه ښه وي او د عنعنوي تعمیرونو مواد او ډیزان باید هروروه په کانکریټي، اوسپنیزو او عصري موادو تبدیل شي. دا نه یوازې، بلکه د هرات، کابل، بلخ او د هیواد په یو

شمير نورو ولايتونو کې تاريخي مرکزونه هم په بشپړه توگه د انکشاف په نوم په خاصو ساحو کې د نوي انکشاف لپاره د زون بندي د هر ډول تصور څخه پرته يا په نورو سيمو کې د تاريخي ښاري معماري د ساتلو په برخه کې له پامه غورځولې. په آسيا کې يو شمير نورو هيوادونو لکه دوبي او سينگاپور دا خبره چې د معماري عنعنوي بڼې عصري عناصرونه او تکنالوژۍ سره متحد کوي ډيره ناوخته درک کړه او دا دواړه د يوه مثبت ملي هويت او د لازيات متنوع د اقتصاد انکشاف د ډولونو لپاره هڅونکې دي.

د افغان کلتوري ميراث او ادارو بيا رغونه يوه ستره ننگونه ده، او د دې لپاره د نړيوال او داخلي ملاتړ په لار اچول د پام وړ اهميت لري. که چيرې موږ د افغانستان د تاريخ په دغه ستورمن او بحراني حالت کې کوم اقدام و نه کړو نو بيا به هيواد نور هم په شاتگ وکړي. د يوه گڼ ملي هويت د ودې څخه د گټو موخې د نژادې او مذهبي تقسيم کولو څخه خورا تيريږي او سوله او خپل منځي کلتوري ديالوگ په خپل ذات کې د اهميت درلودونکی دی خو په کلتوري او تخليقي صنعتونو کې د کاري فرصتونو د رامنځ ته کولو له طريقه د اقتصادي ودې گټې د نړۍ په کچه نږدې ۳ تريليونه امريکايي ډالره کيږي او نشي کيدای د راتلونکي لپاره د پايداره توريزم انکشاف له پامه وغورځول شي. يو څوک يوازې بايد د ویتنام او کمبوديا هيوادونو ته چې د ۱۹۶۰ کلونو راهيسې د سختې نستي سره مخامخ دي، نظر واچوي، اوس مهال دواړه هيوادونه د نړيوال کلتوري توريزم او د کلتوري توليداتو د صادرولو څخه په ميلياردونو ډالره تر لاسه کوي. د افغانستان ستر گاونډي هيوادونه، هند او چين نه يوازې د کلتور، ستر صادرونکی هيوادونه بلکه ستر مصرف کوونکي هيوادونه هم دي او افغانستان بايد دا فرصت له لاسه وړ نه کړي او په وينا ښو وختونو ته انتظار وباسي.

د ۲۰۰۱ راهيسې، افغان حکومت د يونسکو په ملاتړ د عتيقه توکو د نا قانونه قاچاق د مخنيوی په اړوند د يو شمير ميثاقونو د منلو له لارې (په ۱۹۷۰ کې يونسکو او په ۱۹۹۵ کې UNIDROIT) او د نه لمس وړ ميراث او کلتوري تنوع د ساتنې لپاره (يونسکو ۲۰۰۳ او ۲۰۰۵) او د حقوقي ښه والي لپاره يو شمير تدبيرونه نيولی دي. په ۲۰۰۴ کال کې ملي قانون هم پياوړي شو خو د ۱۹۷۰ کال د نړيوال ميراث د ميثاقونو په پلې کولو کې مرسته وکړي. د افغان ميراث د ساتلو څخه سربيره، د نړيوالې ټولنې د زيات ملاتړ او افغان حکومت له اړخه د ښې همغږۍ له لارې کيدای شي دغه نړيوال حقوقي ميکانيزمونه برابر شي چې په مرسته به يې د افغانستان لپاره مرستې تر هدف لاندې ونيولې شي، او د گڼ ملي هويت او پايداره ځايي صنعتونو پر بنسټ ولاړ کاري فرصتونه رامنځ ته کړي.

په مختصر ډول، د کلتوري تنوع وده او په خاص ډول د کلتوري ميراث ساتنه، د هغه په محسوسه بڼو کې، (د بيلگې په توگه تاريخي ځلي، د لرغون پيژندنې سيمې او د موزيمونو شته اثار) او همدارنگه په محسوسه بڼو کې (لکه شفاهي عنعنات، عنعنوي موسيقي او ژبې) کيدای شي د دوه اړخيزه درک د بيا اعادې کولو لپاره د مهمو ټکو په حيث وکارول شي. د گڼ تاريخ او کلتوري عنعناتو د شتون پر سر د تاکيد له لارې او د دې په درک کولو سره چې ټولنه د کومه ځايه څخه راغلې او بيا په راتلونکي کې چيرته ځي، کلتور د ملي هويت د ودې په برخه کې يوه مهم رول لوبولای شي. دا همدارنگه د نژادي تنوع او د کلتوري وياړ د يوې سرچينې په حيث د هغوي د گټو په اړه، ملي هويت، سولې د تامين او همدارنگه د افغان وگړو د اقتصادي پياوړتيا په هکله مثبتو خبرواترونو لار هواره کړي. دغه ټول لاملونه په ملي پاليسیگانو او نړيوالو پراختيايي پروژو کې د کلتور مسلې ته د مسير ورکولو په موخه ځای شوی او همدارنگه ولې دا ضروري ده چې په هيواد کې په ټولو سکتورونو کې د کلتوري پراختيا په نمونه کې د فعاليتونو غځولو ته دوام ورکول کيږي.

په افغانستان کې د قیمتي جنسونو د قاچاق وړونکو په وړاندې لږې بریاوې

ادیتیا مهتا، یوناما

"لومړی ماته راشه" هغه له یوې هټې څخه په سوچه انگلیسي ژبه کې غږ کړ. د هغه سترګې په پیریدونکو (مشریان) بنڅې وي، څوک چې له هغو جنسونو سره نا اشنا و لکه د عسکرو خولې یا د ۷۰ کلونو پخواني پلته ییزې ټوپکې او نور.

"زه نن ښې بیې درکوم. له ماسره هر څه شته- ټوپکې، چرې، مجسمې، حتی زرې پیسې." ده ادامه ورکړه او زما توجه یې خائنه وړوله. گرانه وه چې له هغه میز څخه سترګې واوري چې تورې ورباندې ایښې وې، ځینې یې ښکلې شوې، ځینې زنگ وهلې وي چې ښایي یوه پېړۍ پخوا د عسکرو له خوا ټوټه شوې وي.

کله چې په دې پوه شوم چې زه د ده د وسلو او مهماتو له مجموعې سره مینه نه لرم، ژر یې یو قوټي پرانیست چې د فلزي پیسو څخه ډک وو او مختلف شکونه یې درلودل.

"دغه یو یې د الکساندر د وخت څخه دی، یوه دانه یې ۴۵ ډالره بیه لري. له ما سره نقره یې پیسې هم شته. په گوته یې کره چې و یې گوري."

د جمعې ورځې د ماسپین مهال وو. زه د ایساف د جمعې ورځې په بازار کې ووم چې د کابل په ښار کې جوړیږي. کریم خان (نوم بدل شوی) چې یو فعاله گرځنده پلورونکی وو، باید په محبس کې وای. او پیسې چې د الکساندر چاپ ورباندې وو، او له دویمې عمومي جگړې ټوپکې او هغه تورې چې غلو یا شهزاده گانو به کارولې باید د کابل په موزیم کې د هغه د لایق رییس محمد مسعودي تر ساتنې لاندې وای.

"دغسې بازارونه ډیر دي. په دغو مارکیټونو کې دکانداران د دې اجازه نامه لري چې لاسي صنایع وپلوري خو دوي د دې په ځای عتیقه (پخوانی) جنسونه پلوري." دغه خبره مسعودي وکړه چې په لومړي پوډ کې یې لوی دفتر درلود او د افغانستان په هکله په کتابونو او نقشو باندې ښایسته شوی وو. نوموړی زیاته کړه "زما غوښتنه له چارواکو څخه دا ده که چیرې دوي زموږ له هیواد سره مرسته کوي، دې خلکو ته باید اجازه ورته کړي چې پخواني اثار وپلوري. دغه راز زه له بهرنيانو څخه هیله کوم چې دغه جنسونه وانه اخلي."

ملي موزیم په کابل کې حتی په رسمي ورځ هم ډیر فعاله وي. په پرلپسې ډول کورنۍ، بهرني خلک، او د هنر زده کوونکی له حکاسی کمرو او کتابچو سره هلته ورځي چې د موزیم په هغو دهلیزونو او منزلونو کې تولیدي چې د افغانستان د تاریخ او فرهنگ په باب اثار په کې ایښودل شوي دي.

خو د بودا له مجسمو، یوناني... یا د اسلامي دورې د خاورینو لوښو په څنګ کې، موزیم دغه راز د نږدې تاریخ ترڅه یادونه هم ساتلي دي.

د ملک په اوږده او خونړۍ کورنۍ جگړه کې ملي موزیم ډیر ځله د لوټمارانو، مرمیو او راکټونو تر بریدونو لاندې راغی. طالبانو هم په موزیم حمله کړې ده او د بودا مجسمې یې په بامیانو کې ړنګې کړې دي.

مسعودې وويل: "له ۱۹۹۲-۱۹۹۵ پورې زموږ د ملي هنري اثارو څخه ۷۰ سلنه يې غلا شوي دي. په اټکلي ډول په همدې موده کې د افغانستان د ملي شتمني ۷۰۰۰ ټوټې له موزيم څخه غلا شوې دي. دا يوه غمجنه او وحشتناکه دوره وه."

د دريو لسيزو جگړې او د طالبانو حکومت پای ته رسيدلی دی خو چور چپاول لا اوس هم دوام لري خو په بله بڼه. په هيواد کې د تاريخي اثارو ساحې اوس د قيمتي اثارو د پلټونکو، ليدونکو او ټولونکو هدف گرځيدلي دي چې د پخوانيو ابادو ځمکو پلټل يې پيل کړي دي.

مسعودي په دې باوري دی چې د دغو ساحو ساتنه او د هنري اثارو له وتلو څخه مخنيوی کول گران کار دی چې حکومت اوس ورسره مخامخ دی. "زموږ حکومت په ټول ځواک کوښښ کوي چې د دې کار مخنيوی وکړي، خو حکومت په نورو ستونزو اخته دی او گرانه ده چې په محدودو ځواکونو او وسيلو سره د دې کار مخنيوی وکړي."

د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت مني چې حکومت له دې ستونزې څخه خبر دی او د دې هڅې کوي چې د پخوانيو اثارو ځايونه وساتي، او د هغوي د ساتنې لپاره ساتونکي وگوماري. دغه کار بڼې نتيجه ورکړې دي. مسعودي وايي "حکومت اوس ۵۰۰ کسيزه بڼه قوه لري چې دغه ساحې وساتي او په دې توانيدلی دی چې په اتوو ولايتونو کې د غير قانوني کيندنې کارونه تر ولکې لاندې راولي. خو بيا هم موږ نورو پوليسو ته اړتيا لرو."

خو ايا د دې ساحو ساتنه د پوليسو له خوا د اوږدې مودې د حل يوه لار کيدای شي؟ د ملگرو ملتونو پوهنيز، علمي او کلتوري مرکز (يونسکو) په دې باور دی چې که څه هم د ساتونکو گومارل د حل يوه لار ده، خو په دې اړه بايد نور زيات کارونه وشي.

په افغانستان کې د دې سازمان مشره شگيرو اويکي وويل: "د فرهنگي ميراث غير قانوني کيندنې، صادرو، او ليردول زموږ له سترو انديښنو څخه يوه انديښنه ده. د دې کار څخه د مخنيوی لپاره زموږ درې لارې په نظر کې دي: د هغو خلکو د پوهاوي د کچې لوړول چې ساحې ته نږدې اوسي، عملي کارونه، لکه د ساتونکو گومارل، او دريمه لار دا ده چې نړيواله ټولنه د دې هيواد فرهنگي شتمني ته د درناوي کولو غږ پورته کړي."

يونسکو چې په افغانستان کې له ۲۰۰۲ م راهيسې کار کوي، د نورو برخه والو ترڅنگ د افغانستان د فرهنگي ميراث په ساتلو کې بوخته ده او له ۲۰۰۳ راهيسې يې د هنري ټوټو په راگرځولو کې "لويه ونډه" درلودلې ده. دغه راز، يونسکو د اوږدې مودې اقدامات نيولي دي لکه د باميانو د ساحې په شاوخوا کې د ساتونکو گومارل، او له افغاني چارواکو سره مرسته کول چې هغه قانوني چوکاټ ته عملي بڼه ورکړي د فرهنگي شتمني د نا قانونه صادرو او ليردولو منع کول په هغو تړونونو پورې تړلي دي، چې په وروستيو وختونو کې يې لاسليک کړي دي.

د فرهنگي شتمنيو د نا قانوني واردولو، صادرو او ليردولو د منع او مخنيوی کوانسيون له منلو وروسته (پاریس ۱۹۷۰) افغان حکومت په ۲۰۰۵ کې د دې جوگه شو چې ۸۵۰۰ ټوټې له دنمارک، سويس، ناروي، امريکا او انگلستان څخه بېرته راوړي.

د ۲۰۰۹ په پیل کې افغان چارواکو یوه بله مهمه بریا هم درلودله کله چې د انگلستان حکومت ۲۰۹۸ ټوټې بېرته ورکړې چې په تیرو دوو کلونو کې د لندن په هیترو هوايي ډگر کې نیول شوي وې. په دې اثارو کې د میزولیتیک، نیولیتیک او اسلامي دورې اثار شامل وو چې ځینې یې (۱۰۰۰۰) کلونه پخوا وخت پورې تړاو لري.

"په لومړۍ سر کې بریتانیا مور ته د دې هنري ټوټو انځورونه ولیږول. مور هغه وپېژندل او د دیپلوماتیکو چینلونو له لارې مو هغه بېرته وغوښتل، کله چې الوتکه کابل ته ورسیده او کله چې مور بکسونه په موزیم کې پرانیستل، دا زما لپاره ډېر د خوشحالی وخت و." دا خبره مسعودي په داسې وخت کې وکړه چې په ویاړ سره یې هغې بېرته راوړل شوې قیمتي شنه لوبښي ته اشاره کوله چې په دولسمه پېړۍ پورې یې تړاو درلود او اوس د نندارې لپاره په موزیم کې ایښې دی.

له حکومت سره یو ځای نورو سازمانونو لکه د افغانستان د کلتوري میراث ساتونکې ټولنه چې په ۱۹۹۴ کې د داسې با احساسه اشخاصو له خوا جوړه شوه لکه نانسي دوپري چې هغوي هم د جنسونو په بېرته ورکولو او اخیستلو کې له حکومت سره مرسته کړې ده.

خو افغانستان تر کومه وخته پورې د نورو په سخاوت باندې تکیه کولای شي چې خپل فرهنگ وساتي؟ مسعودي په دې باور دی چې یوازې افغانان کولای شي چې د افغانستان د شتمنیو په ساتلو کې ستره ونډه ولري او هغه د راتلونکو نسلونو لپاره خوندي وساتي. هغه زیاته کړه: "زموږ د خلکو له مرستې پرته به گرانه وي چې د قاچاق مخه ونیسو. خلک دلته تعلیم نه لري او دوي د هغو جنسونو په ارزښت نه پوهیږي چې دوي یې په قاچاق کې مرسته ورسره کوي. دوي باید د دې له ارزښت څخه خبر شي."

مسعودي یوه قانع کوونکې خبره وکړه. داسې خلک لکه کریم خان چې د کابل د ایساف په بازار کې په غیر قانوني ډول جنسونه پلوري باید تعلیم واخلي.

د فرهنگ لپاره د افا خان پانگه

د فرهنگ لپاره د آغا خان پانگه
ویب پاڼه: www.akdn.org/akte

له ۲۰۰۸ کال راهیسې د فرهنگ لپاره د آغاخان پانگې د کابل د ښار د تاریخي ځایونو او منظرو د بیا رغونې لپاره یولړ نویښتونه ترسره کړي دي. د دې سربیره چې د ډیرو مهمو لرغونو میراثونو د ساتنې لپاره کار شوي دي، د دغه پانگې د پروگرام موخې دا دي چې د خلکو د ژوند شرایط د کار د تشدیدي لوړتیا د لارې ښه شي او د افغان صنعتکارانو او مسلکي کسانو د مهارتونو د پرمختیا لپاره د اقتصادي چارو د ښه والی مسلکي ته پام واړول شي.

تر اوسه پورې، د دې پانگې د ۶۰ تاریخي عامه ځایونو او شخصي ودانیو څخه د زیاتو د بیا ترمیم او بیا ودانۍ چارې پرمخ بولې دي، چې د بنسټیزو زیربناوو نو کولو سره چې نودې د ۵۰۰۰۰ څخه د زیاتو کسانو لپاره یې چې په کابل او هرات کې په تاریخي ودانیو کې اوسېږي د کار او ګټې د لاسته راوړلو امکانات چمتو کړي دي. د دې سربیره پانگې د افغانستان همکارو موسسو ته تخنیکي مرستې برابرې چې دا د هغو هلو ځلو یوه برخه ده چې د پلانګذاری او د ښاري مدیریت د پروسو اغیزمنتیا باوري کړي. د دې یوه ډیره مهمه ساحه دا ده چې د کابل په پوهنتون کې د مسلکي زده کړو ملاتړو کړي.

له ۲۰۰۴ راهیسې د مرکزي آسیا لپاره د آغا خان د موسیقۍ د هنر د نوښت لاندې په کابل او هرات کې د موسیقۍ ښوونځي فعال شوي دي چېرته چې د ۱۰۰ څخه زیات زده کوونکو ته د موسیقۍ د عنعنوي الاتو په برخه کې د موسیقۍ د هنر د استادانو له خوا زده کړې ورکول کيږي.

په ۲۰۰۹ کې د فرهنگ لپاره د آغا خان پانگې افغان فرهنگي نوښت په لاره واچولو چې موخه یې د هغو کسانو ترمنځ د همکارۍ او همغږۍ راوستل دي چې د عنعنوي مهندسی، لاسي صنعتونو، د ښکلو هنرونو، فولکلوريکي موسیقۍ او ټولنیز تاریخ کې کار کوي.

AGA KHAN TRUST FOR CULTURE

د افغانستان د فرهنگي ميراث د ساتنې ټولنه

په ۱۹۹۴ کې ځينو علاقه مند کسانو د ډلې په نوبت چې په کې نامتو تاريخ پوه نانسي هاج دوپري شامله ده د افغانستان د فرهنگي ميراث د زيانمنتيا په پوهاوي سره د SPACH ټولني د دې لپاره کار وکړ څو فرهنگي ميراث ته د بيا رغونې د ټول بهير د هلو ځلو د نه جلا کيدونکي برخې په توگه وده ورکړي. دغه موسسه د افغاني ټولني سره په همکاري کې ملگرتوب وکړ څو خبرتيا او پوهاوي ته د فرهنگي ميراث د مرکزي برخې په توگه او دا چې افغاني ميراث د سولې په راوستلو کې مهم نقش لوبولی شي، توجه وکړي.

د ۱۹۷۹ کال څخه را په دې خوا د جگړو د پيل څخه اساسي تاريخي آبادات، اثار او لرغوني سيمي ساحې د هېواد په کچه د جگړو، چور او بې پروايي له امله تر گواښې لاندې راغلل. دغه تهديد او گواښ په ۱۹۹۲ کې د کابل د موزيم د لوتولو او ويجاړولو سره خورا زيات شو، او په ۲۰۰۱ کې خپل اوج ته ورسيد چې نړيواله ټولنه په باميانو کې د بودا د مجسمو د الوزولو شاهدده وه.

يو له هغو ځانگړو لاملونو څخه چې د افغانستان د فرهنگي ميراث د ساتنې د ټولني بنسټ ايشودونکي بې دې ته متوجه کړل د کابل د موزيم چور او غلا کول وو. د ۱۹۹۴ او ۱۹۹۶ کلونو ترمنځ ټولټال ۴۸ مهم اثار چې د کابل د موزيم څخه غلا شوي و، د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت ته ددغې ټولني له خوا راستانه شول.

SPACH د ۲۰۰۸ کال څخه فعال دی

د افغانستان د فرهنگي ميراث د ساتنې د ټولني ويب پاڼه:
www.spach.info

د فرانسې د لرغون پيژندنې پلاوي په افغانستان کې

ډافا (DAFA) په ۱۹۲۲ کې د افغانستان د دولت په غوښتنه جوړ شوی دی، څو په هېواد کې د لرغون پيژندنې څيړنې ترسره کړي. د دوهمې نړيوالې جگړې پرمهال د يو ځنډ وروسته د کيندنو چارې د ۱۹۴۶ څخه تر هغه د بنديدو پورې په ۱۹۸۲ کې روانې وې. په ۲۰۰۲ کې د هغې موافقې له مخې چې د اطلاعاتو او کلتور له وزارت او د فرانسې د بهرنيو چارو وزارت ترمنځ ترسره شوه د دې پريکړه وکړه چې د ډافا فعاليتونه په افغانستان کې بيا له سره پيل کړي.

د پلاوي موخه دا ده چې د فرانسې-افغان د لرغون پيژندنې د ماموريتونو د لارې د افغانستان د پخوانيو عنعنوي تاريخ په اړه پوهاوي پراخه کړي. په دې کې د لرغوني پاتې شونو د ثبت چارې او د څيړنې د داسې علمي پروگرامونو په چوکاټ کې د حفرياتو او کيندنو د کارونو پرمخ بول دي چې هغه ساحې او ځايونه وساتل شي چې د غير قانوني حفرياتو په نتيجه کې اغيزمن شوي دي او يا هم د پرمختيايي پروگرامونو د پلې کولو د لارې تر گواښ لاندې دي. د ډافا نورې موخې دا دي چې د لرغونو اثارو د مسلکي کسانو روزنه ترسره او د افغانستان د لرغوني ميراث تحفظ، بيا راژوندي کول او وده تامين شي.

د دغې موسسې د عملياتو اساسي ساحه د افغانستان په شمال د بلخ په ولايت کې ده. ډافا په دوو ساحو کې کيندنې کوي (د بلخ په زاړه ښار او چشمه صفا کې چې د بلخ په شمال کې د ۲۰ کيلو ميټرو په واټن يوه مهمه ساحه ده) چې د اغا خان د فرهنگي پانگې سره په همکاري کې کار کوي چې د حاجي پياده (نوگمبد) د جومات د بيا جوړونې د چارو مطالعه ترسره کړي. ډافا همدارنگه د لرغون پيژندنې د ملي انستيتيوت سره تخنيکي مرستې کوي چې د لوگر د ولايت د مس عينک په سيمه کې د بودايي مرکز کيندنې ترسره شي.

په افغانستان کې د فرانسې د لرغون پيژندنې پلاوي

ويب پاڼه: www.dafa.org.af

یونسکو - افغانستان

په کابل کې د یونسکو دفتر د ۲۰۰۲ کال په جون کې جوړ شو خو د هغو ساختماني چارو په برخه کې مرسته وکړې چې د ملګرو ملتونو او د نړیوالې ټولنې له خوا یې مسولیت اخیستل شوی دی. یونسکو د ملګرو ملتونو یوه اختصاصي موسسه ده چې په افغانستان کې د سولې او ټیکاو لپاره د معارف، علومو، فرهنګ او مخابراتو د هر اړخیزو پروګرامونو د لارې د سولې بنسټونه کټیږي.

د دې پروګرام د یوې برخې په توګه د کابل د دفتر د فرهنګ څانګه لا زیات د افغانستان د قابل لمس او غیر قابل لمس کیدونکې فرهنګي میراث د فرهنګي تنوع او بشري حقونو د ودې لپاره په مستقیم ډول د تحفظ او ساتنې په چارو تمرکز کوي.

یونسکو همدا اوس د فرهنګي پرمختیا پروژې د اطلاعاتو او فرهنګ د وزارت سره د افغانستان په بیلا بیلو ولایتونو کې پلې کوي او همدارنګه د فرهنګي میراث د ودې د فرهنګي پالیسیو د پرمختیایي، موسساتي همکاریو او د دې سکټور د ځواکمنتیا لپاره د کټوانسیونونو د تطبیق پراخه پروګرامونه پرمخ بیايي.

په دغو فعالیتونو کې د افغانستان د نړیوالو میراثونو د ساحو لکه د جام منار او د بامیانو ساحه، په هرات کې د ګوهر شاد بیګم مقبره، په غزني کې د عبد الرزاق مقبره د ساتنې او پرمختیا نوښتونه، د ملي موزیم او سیمه ییزو موزیمونو بیا رغونه، او فرهنګي میراثونو لپاره په بیلا بیلو مضمونو کې د متخصصانو روزنه هغه څه دي چې په نورو پروژو او فعالیتونو کې شامل دي.

د ملګرو ملتونو تعلیمي، علمي او فرهنګي سازمان (یونسکو)

وېب پاڼه: www.unesco.org

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

د ملګرو ملتونو د علمي، تعلیمي او کلتوري سازمان په افغانستان کې له ۲۰۰۲ راهیسې کار کوي او د حکومت او د افغانستان له خلکو سره مرسته کوي چې د بیا رغونې او پرمختګ په لار کې پرتې ستونزې هوارې کړي. د نورو فعالیتونو په څنګ کې یونسکو د دې هیواد د شته من کلتور او تاریخي میراث په خوندي ساتلو کې هم مصروف دی. د یوناما اډیتیا مهتا په افغانستان کې د یونسکو له مشر شیکرو اویاګی سره د دې سازمان د انډیبنو او د راتلونکې لپاره د هغه د پلانونو په باب خبرې کړې دي.

یونسکو د افغانستان د بېلابېلو کلتور او تاریخي میراث د خوندي ساتلو لپاره څه کوي؟

د یونسکو مرستې له دې هیواد سره د کلتوري او تاریخي میراث د ساتلو په اړه په دريو برخو کې کیږي. لومړی د موجودو کلتوري میراثونو ساتنه لکه په بامیان، هرات او یا په موزیمونه کې. دویمه برخه د هغو کلتوري میراثونو ساتنه او غوړونه ده چې موږ د اطلاعاتو او کلتور له وزارت سره هم کار کوو چې د دې وزارت موسساتي ظرفیت لوړ شي، خاصا په داسې مهمو برخو کې لکه د یوې هر اړخیزې کلتوري پالیسي طرح کول د دی هیواد لپاره.

افغانستان اوس په داسې مرحله کې دی چې ډیرې پیسې دې هیواد ته راځي چې انکشافی کارونه سرته ورسیري، په هر ځای کې سرکونه جوړیږي، تعمیرونه راپور ته کیږي. د ښارونو د پرمختیای کارونو یوه منفي جنبه دا ده چې په دې ترڅ د تاریخي ځایونو د ساتنې په وړاندې ستونزې پیدا کوي. تاسې له دې څخه انډیبنمن یاست؟ څرنگه کولای شي دغه دواړه کارونه سره همغږي کړي؟

یو ډیر شمیر کلتوري ساحې له پرمختیایي کارونو څخه اغیزمنې شوې دي، لکه د جام منار، د هرات زوړ ښار. د سرکونو د جوړولو له امله او دا حقیقت چې د کلتوري پالیسي مراعات نه کیږي، ځینې زیانونه اوس څرګند شوي دي. یونسکو هڅه کوي چې څنګه وکولای شي هغې موافقې ته احترام وشي چې له حکومت سره د دې شتمن کلتوري میراث د خوندي ساتلو په اړوند لاسلیک شوی دی.

د هرات په برخه کې موږ له والی او له محلي حکومت سره ډیرې ښې جلسې درلودې او دوی موږ ته د دې ژمنه راکړه چې دغې موافقې ته عملي بڼه ورکړي او تاریخي میراثونه وساتي. البته موږ به دې پوهیږو چې پرمختیای کارونه ضروري دي او ممکنه نه ده چې هغه هېر شي. مګر موږ په دې هم پوهیږو چې پرمختیا او میراث باید دواړه څنګ په څنګ وساتل شي او یو بل سره بشپړ کړي. د مثال په ډول، په بامیان کې چېرې چې په تیروختونو کې ډیر زیانونه رسېدلی دي، انکشافی کارونه روان دي. کله چې یو ځلې په دې هیواد کې سوله ټنګه شي، بامیان کولای شي د دې هیواد په پراختیا کې د توریزم د پراختیا او د لاسي صنعت د پرمختګ له لارې لویه ونډه واخلي. دغه اړخونه د پرمختیا له نظره هم د اهمیت وړ دي. په بله ژبه، کلتوري میراث د هیواد په پراختیا کې هم نقش لري.

د لاسي صنعت د محصولاتو قاچاق چې له افغانستان څخه بهر وړل کیږي یوه لویه ستونزه ده. ایا د دې کار د مخنیوی لپاره کافي کار کیږي؟

د کلتوري میراثونو ناقانونه کیندنې، صادرو او لیردول د یونسکو له لویو انډیبنو څخه دی. د ناقانونه کیندنو او صادرو له امله دوه تړونونه لاسلیک شوي دي. موږ هڅه کوو چې څنګه کولای شو دغه قانوني چوکاټ د حکومت په مرسته نافذ کړو.

مور همدارنگه د دې هڅه کوو چې په خپله هم اقدام وکړو، د مثال په ډول مور د باميانو په کلتوري ساحه کې اتيا تنه امنيتي کسان گمارلي دي، د ناقونه کيندو د مخنيوی لپاره کافي امنيتي تياری نشته. له بهر څخه او حتی له داخل څخه هم خلک په داسې ناقونه فعاليتونو کې لاس لري. د دې فعاليتونو د مخنيوی لپاره مور درۍ لارې په نظر کې نيولې دي. د ساحو په شاوخوا کې اوسيدونکو خلکو د خبرتيا لوړول، عملي کارونه لکه د ساتونکو گمارل او دريمه لار يې د بين المللی ټولني د اواز جگول دي چې د دې هيواد بډای کلتوری ميراث وساتي. ناقونه کارونه (غير قانوني حفریات او نور) ډيرې ژورې رېښې لري. په دې پوهيدل گران دي چې څوک په دې کارونو کې لگيا دي.

فکر کوئ چې افغانان دې ته اړتيا لري چې د خپل کلتور څخه زياته خبرتيا ولري؟ دا يوه لار ده چې خلک هغه څه چې د دوی په هيواد کلتوري اثار وساتي.

هو دغه په رښتيا يوه ډيره مهمه جنبه ده. بين المللی خبری رسنی نن ورځ ټاکنې او امنيتي مسالې تر پوښښ لاندې راولي. دغسې مسالې هميشه موجودې وي او په اساني سره پيدا کيږي. مگر پخپله دغه هيواد بايد يو مثبت پيغام وليږي څو دنيا ته خپل شتمن تاريخ او کلتور وپيژني. دا د دې هيواد د راتلونکي پرمختيا لپاره يو مهم جز دی. بين المللی ټولنه د دې اندېښنه لري چې څنگه کولای شي بېړنی مرستې ورسوي. مگر په عين وخت کې افغانستان بايد په خپل څرگند او نا څرگند کلتوري ميراث باندې و وياړي.

کولای شي مور ته د هغو پروژو په اړه څه ووايي چې تاسې يې ډير گټورې گنئ؟

د باميانو د ساتنې لپاره ډيرې پيسې خرڅې شوي دي. مور له ۲۰۰۲ څخه راهيسې نږدې ۵ ميليونه ډالر مصرف کړی دي. مور اوس په دريمه مرحله کې يو. د ايټاليا، جاپان او جرمني کارپوهان د يونسکو ترهمغږی لاندې له وزارت سره کار کوي. بله تاريخي ساحه چې نړيوال اهميت لري، جام منار دی. کار بايد ادامه پيدا کړي، مگر د امنيتي او لوژيستي ستونزو له امله مور د کار د اوسنۍ کچې څخه راضي نه يو.

اديتا مهتا، يوناما

يونسکو، افغانستان

www.unesco.org/kabul

افغانستان او د ابريشم لار: د نړۍ د سوداگرۍ مرکز

بيجان عمراني

لويدیځې نړۍ اکثرا د اسيا او شرقي هيوادونو په باب داسې عقیده درلوده چې دغه ځمکې ابادې او له نعمتونو څه ډکې وې. په ۱۹ پېړۍ کې يوه شاعر، ایلرونکې فليکر دغه نظر داسې توضیح کړی دی چې د ختيځ په لورې لار يې "طلايې لار" بللې ده.

که څه هم بنيانې لويدیځه نړۍ د افغانستان په اړه په اوسنی حالت کې داسې نظر ونلري، خو په تيرو څو سوه بلکه په زرهاروو کلونو په لويدیځ کې عمومي نظريه دا وه چې په ختيځ (او افغانستان) کې ډيره شتمنې شته. دغه نظريه په رښتيا هم سمه وه. اروپا څو سوه کاله، د نړۍ په کچه يوه داسې سيمه وه چې غربت پکې و او يې ارزښته وه، او ختيځ د پريماني سيمه وه چې د دنيا دلوړې کچې سوداگري او علمي لاس ته راوړنې يې درلودې او د افغانستان نقش په دې برخه کې مخکښ و.

د افغانستان جغرافيايي موقعیت هغه ته ډير گټور دی. افغانستان د مرکزي اسيا په زړه کې واقع دی، او د پخوانی زمانې د سوداگرۍ په لار کې يې يو مرکزي موقعیت درلود، چې د ابريشم د لارې په نوم ياد شوی دی او د اسيا هرې برخې ته غځيدلې وه. ځينې يې د ختيځ په لورې چين ته، ځينې يې د شمال په لورې بخارا سمرقند او خيوې او له هغه ځايه د کوچيانو دښتو ته ځينې يې د جنوب په لورې هند ته او نورې يې د لويدیځ په لورې ايران ته او له هغه ځايه د مدیترانې بحر او اروپا ته غځيدلې وې. مالونه چې هر ځای ته وړل کېدل، بايد له افغانستان څخه تېر شوی وی. په دې ډول هغه افغاني ښارونه چې په دې ستراتيژيکه ليکه کې پراته وو کولای شوی چې له سوداگيرې څخه ډيره گټه پورته کړي.

د نړۍ په سوداگري باندې د افغانستان اغيزه ډير پخوانی تاريخ لري. د مثال په توگه د مصر د فرعونانو

د جنازې په معروفه چینه کې د لاجورد غمي د افغانستان له بدخشان څخه په ۱۳۰۰ له زيردیز څخه مخکې صادر شوي دي. له دې څخه پخوا په ۲۵۰۰ له ميلاد څخه مخکې د لاجوردو غمي له افغانستان څخه عراق ته صادر شوي چې د پخواني بشار او د پاچا سره به په قبر کې د موسيقې له آلې سره يو ځای خښېدل. د دغو ځينې نمونې د بریتانې په موزيم کې ليدل کيږي. له دې څخه معلومېږي چې د سوداگرۍ لارې تر کومو ځايونو غځېدلې وي او څومره موده يې دوام کړی دی.

له ميلاد څخه مخکې په دويمه پيړۍ کې بڼکاره وه چې د سوداگرۍ لارې چين ته هم رسيدلې وې. په ۱۳۰ کال کې له ميلاد څخه پخوا چينايي سياح ژانگ کيان چې د چين د امپراطور له خوا راليږل شوی و د افغانستان په شمال کې په بلخ کې له اوسيدونکو خلکو سره رابطه ټينگه کړه. ده وموندله چې دغه خلک "خيرک سوداگر" دي او بلخ "داسې بازارونه درلودل چې هر راز سوداگريز توکي په کې پلورل کيدل". د ژانگ کيان له ماموريت څخه لير موده وروسته د سوداگرو هيښونه په منظم ډول له چين څخه د روم د امپراطوري په لورې په خوځښت کې وو او د ابريشم لار په پوره ډول فعاله شوه.

د ابريشم لار د ميلاد څخه يوه پيړۍ مخکې بيا تر ميلاد وروسته تر دريمې پيړۍ پورې په پوره قوت فعاله وه. به دې موده کې د افغانستان په خاوره د کوشانيانو ولکه وه، چې نه يوازې اوسنی افغانستان، بلکه د پاکستان، تاجکستان او ازبکستان ځينې برخې يې هم تر کنترول لاندې وې. د کوشانيانو تر لاس لاندې په لويه کچه سوداگريزې کېدلې، له چين څخه ورپېښ، له بدخشان څخه لاجورد او لعل، له هند څخه مسالې، عاج او د اوبدلو جنسونه، د پارس له امپراطورۍ څخه ورپېښ کالي، او د روم له امپراطوري څخه تيار جوړ شوي جنسونه لکه طلا، جوړ شوي غمي، د ښېښې گيلاسونه، امبر، تيار کالي او مجسمې به راوړل کېدل.

د کوشانيانو د دورې ځينې مهمې شتمنې په افغانستان کې په ۱۹۳۷ کې هغه مهال پيدا شوې، کله چې بگرام ته نږدې په کاپيسا کې چې د کوشانيانو د اوړی د موسم پایتخت راوکندل شو. سوداگريزې توکي چې کشف شوې وو داسې اجناس په کې شامل و، چې د تولې پخوانی نړۍ څخه راتلل: له مصر او سوريې څخه داسې گيلاسي گلداني وې چې ډيرې ښې رنگيدلې وې، له هند څخه عاج چې ډير په مهارت سره گندل شوي او حتي د رومي او يوناني خدايانو مجسمې موجودې وې چې له ايټاليا څخه راوړل شوې وې. ددغو اجناسو اندازه او د دوي تنوع به دې وخت کې نه يوازې افغانستان د سوکالی نښاني ورکوي، بلکه دا هم څرگندوي چې دغه هيواد له کومو لرې پرتو هيوادونو سره اړيکې درلودې.

د ابريشم لار نه يوازې د شتمنې او د عالي جنسونو د سوداگرۍ له امله مهمه وه، بلکه دغه لار دغه راز د نظرياتو د تبادلې او انتقال له امله هم د اهميت وړ وه.

شاعر جيمز ايلروي فليکر چې د يوه داسې سوداگر انځور وباسي چې د ابريشم د لارې تکل يې کړی دی وايي چې دې د ختيځ په لوري د دې لپاره په سفر نه ځي چې پسې لاس ته راوړي، بلکه ده "د علم او پوهې سره مينه درلوده" دینونه لکه بوديزم د سوداگرو او ابريشم د لارې د دې لارې د مسافرينو دين و. د افغانستان د ځينو مهمو پېښو بيانونه له اتمې پيړۍ څخه مخکې د چينايي مسافرينو له خوا ورکړل شوي دي، چې هندوستان ته د افغانستان له لارې د بوديزم د اثارو لپاره تلل. په افغانستان کې دغو مسافرينو او سوداگرو چې له دې لارې به تيريدل او له مختلفو ځايونو څخه راتلل مختلفې نظريې سره گډولې او له زړو نظريو څخه په دې ډول نوې هغې راووتلې. په باميانو کې د بودا مجسمې چې اوس ړنگې شوې دي د دې خبرې ښه ثبوت ورکوي د بودا دغه مجسمې د يوناني هنر او د هند د مذهبي او هنري مفکورو يوه نمونه وه، چې په افغانستان کې د کوشانيانو په دوره کې جوړې شوې وې.

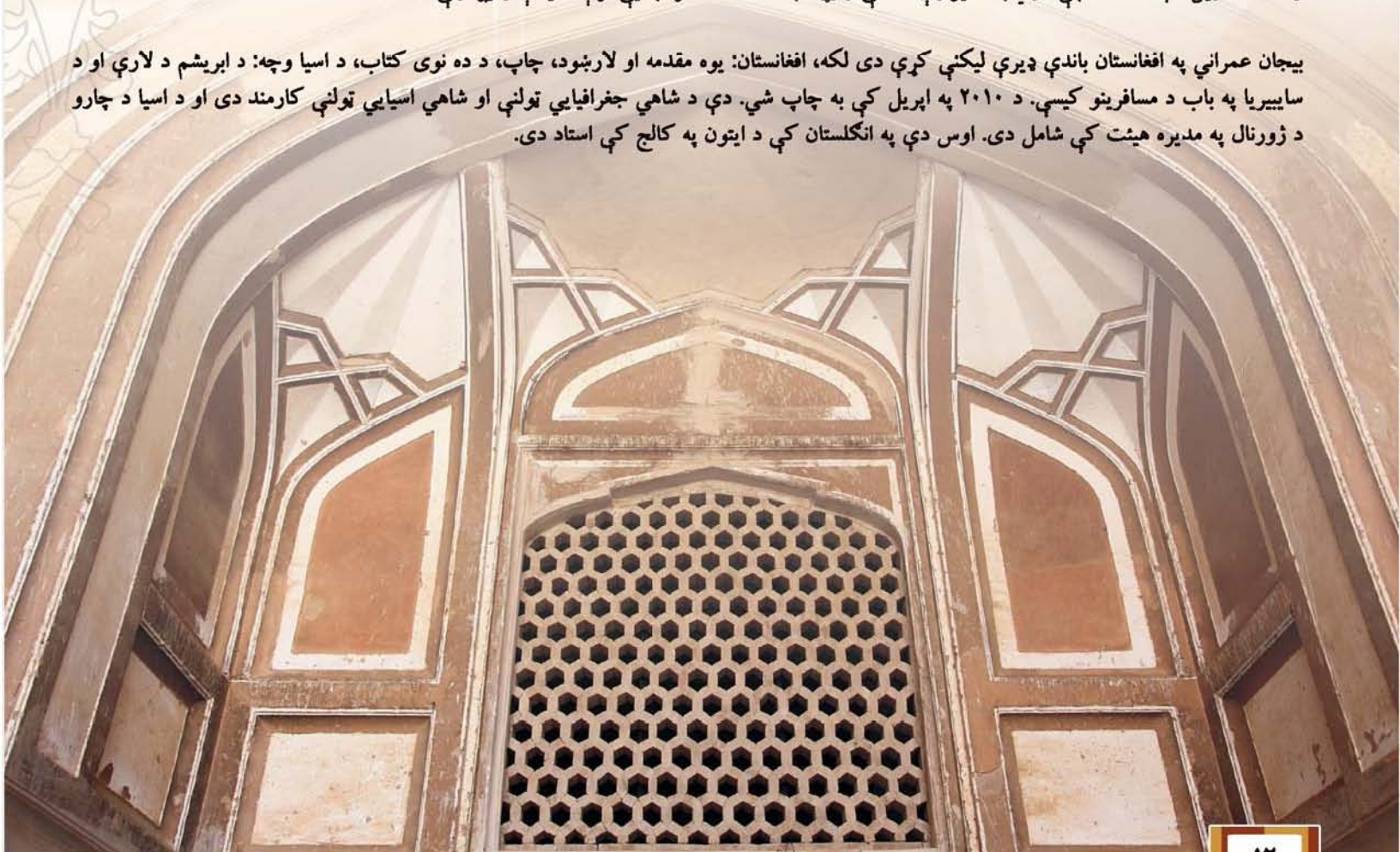
دغه راز، اسلام هم چې افغانستان ته په اتمه پيرى کې راغلې دى له همدې لارې را رسيدلى دى چې سوداگرو به پرې تگ راتگ کاوه او ډير زيارتونه، د دوي جوړښت او په ځينو مواردو کې د دوي رسوم او عادتونه بنايې چې له نورو مذهبي مفکورو سره د يو ځاى کېدو په ذريعه د اسلام له خوا منل شوي او خپل شوي وي.

د کوشانيانو له دورې وروسته د سوداگرو شبکه له ستونزو سره مخامخ شوې ده. په دې وختونو په بې نظمې کې و چې د ميلاد په څلورمه او شپږمه پيرى کې امپراطورى په افغانستان کې له پرزیدو سره مخامخ شوې ځکه چې هغه عايدات چې د سوداگري له لارې دوي ته راتلل محدود شول. دغه راز کله چې تجارت وده کړې ده امپراطوري هم ورسره غوړيدلې ده. ددې يوه ډيره بڼه او ورستى نمونه په افغانستان کې د تيموريانو امپراطوري (۱۴-۱۶ پيرى) وه کله چې د سوداگرو په مخ لويديځ او چين ته لارې پرانيستل شوې.

دا هغه وخت و چې ځينې لويې اسلامي مانې ودانې شوې دى، د مثال په ډول په هرات کې سوساله، او د اسلامي نړۍ لويو ليکونکو لکه جامي دلته کار کاوه، خو بايد وويل شي چې دغه اسلامي مانې په دې وخت کې د سوداگريزو اجناسو او نويو مفکورو د راتگ په نتيجه کې جوړې شوې وې او چينايي طرز په هغو کې ليدل کيږي او په اسلامي قانون کې د مغولو قانوني نظريې ځاى شوې دي.

د ابريشم لار په ۱۵ او ۱۶ پيريو کې ودریده کله چې بحري تکنالوژي پرمختگ وکړ، په دې ذريعه ډيره اسانه شوه چې سوداگريز جنسونه په ټوله نړۍ کې د وچې له لارې نه بلکه د بحر له لارې وليږدول شي. کله چې بحري لارې پرانيستل شوې او د بڼه کيفيت مالونه له دې لارې ليږدل پيل شول د افغانستان پاچاهي د خپلو عايداتو يوه مهمه سرچينه له لاسه ورکړه. خو سره له دې هم د ابريشم د لارې ځينې اثار لا اوس هم په افغانستان کې وينو. په لارۍ موټرو کې چې د پېښور او جلال آباد تر منځ ځي راځي هغه رنگونه او نڅښې نښانې پرې ليدل کيږي طلسمانو يو عصري شکل دى چې کاروانونو به د افتونو د دفاع په نيت کارول. د ابريشم د لارې ځينې عادتونه لکه په لار کې په زيارتونو د کاليو ټوټې پرېښودل لا تر اوسه هم رواج لري، او د افغاني کلتور يوه مهمه برخ يانې د مېلمه پالنې دود د ابريشم دلارې د هغو پر تيمنو ورځو اثار دي کله چې به سوداگرو ته له نورو هيوادونو څخه بڼه راغلاست ويل کېده، ځکه چې دوي به نه يوازې شتمنې راوړه، بلکه له ځانه سره به يې نوې عقيدې راليردولې.

بيجان عمراني په افغانستان باندې ډيرې ليکنې کړې دى لکه، افغانستان: يوه مقدمه او لارښود، چاپ، د ده نوى کتاب، د اسيا وچه: د ابريشم د لارې او د سايبيريا په باب د مسافرينو کيسې. د ۲۰۱۰ په اپريل کې به چاپ شي. دې د شاهي جغرافيايي ټولنې او شاهي اسيايي ټولنې کارمند دى او د اسيا د چارو د ژورنال په مديره هيئت کې شامل دى. اوس دې په انگلستان کې د ايتون په کالج کې استاد دى.

AFGHAN UPDATE

Afghan Update February 2010, No. 22

Exploring Afghanistan's history
Challenges ahead for heritage
Stop the smuggling: The fight against looting the past
Roads in Afghanistan's past and future

A UNAMA Publication

**AFGHAN UPDATE is published by UNAMA's
Strategic Communication and Spokespersons Unit.**

The United Nations Assistance Mission in Afghanistan (UNAMA) was established on 28 March 2002 through United Nations Security Council Resolution 1401. UNAMA's key role is to promote peace and stability in Afghanistan by leading the efforts of the international community. Together with the Government of Afghanistan, the Mission supports the rebuilding of the country and the strengthening of the foundations of peace and a constitutional democracy.

Website: www.unama.unmissions.org

Afghan Update

Afghan Update February 2010, No.22

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**